

Zitierhinweis

Ficeri, Ondrej: Rezension über: Anton Hruboň / Katarína Ristveyová, „Prinavrátané“ Komárno. Prehľad spoločensko-politického vývoja mesta v rokoch 1938-1945 s dôrazom na menšinovú otázku / Komárom „visszatért“. Társadalmi-politikai helyzetkép a város életéről 1938-1945 között, különös tekintettel a kisebbségi kérdésre, Krakov: Ružomberok, 2014, in: Český časopis historický, 2016, 2, S. 508-512, DOI: 10.15463/rec.935269076

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.



nestačí k potvrzení teze o úspěchu německé „soft power“ v regionu – k tomu by byla nutná podrobnější analýza ekonomických, společenských a politických dopadů obchodu s Německem v meziválečném Rumunsku a Jugoslávii. Ta je však bez znalosti tamních jazyků těžko představitelná.

Daniel Putík

Anton HRUBOŇ – Katarína RISTVEYOVÁ

„Prinavrátene“ Komárno. Prehľad spoločensko-politického vývoja mesta v rokoch 1938–1945 s dôrazom na menšinovú otázku / Komárom „visszatért“.
Társadalmi-politikai helyzetkép a város életéről 1938–1945 között,
különös tekintettel a kisebbségi kérdésre

Krakov–Ružomberok, Spolok Slovákov v Poľsku – Historia nostra 2014, 128 s.,
ISBN 978-83-7490-697-5.

Autorská dvojica banskobystričských historikov sa podujala vyplniť medzeru v slovenskej historiografii pri výskume dejín juhoslovenského Komárna v období jeho príslušnosti k Maďarsku v rokoch 1938–1945. Zámerom autorov publikácie v slovenskom a maďarskom jazyku (bez uvedeného autorského podielu) nebolo podať komplexný prehľad dejín jedného z najvýznamnejších juhoslovenských (arbitrážnych) miest v danom období, ale svoj výskumný cieľ obmedzili na analýzu princípov fungovania mechanizmov mocensko-represívneho aparátu, prostredníctvom ktorých miestna štátna administratíva horthyovského Maďarska uskutočňovala rasovú a etnickú perzekúciu komárňanských minoritných komunít Slovákov, Židov a Rómov.

Autori sa sústredili „na základný prehľad spoločensko-politického vývoja s dôrazom na aspekty, ktoré sú zaujímavé i z hľadiska slovenských dejín“ (s. 6). Tento výrok však treba považovať za problematický, pretože čitateľovi vnucuje predstavu o tom, čo by malo byť predmetom záujmu slovenskej historiografie. V tejto súvislosti si možno položiť otázku, prečo bolo pre autorov z „národného“ hľadiska zaujímavé zaoberať sa komárňanskými Židmi, ak tí už v tomto období neboli slovenskí ani z teritoriálneho a už vôbec nie z etnického hľadiska. Tým sa dostávame k problému spochybniteľnej koncepcie celého diela, čo na druhej strane súvisí s nevyjasnenou koncepciou slovenských dejín ako takých. Dodnes zostáva otvorenou otázka koncepcie národnej historiografie: slovenské dejiny verzus dejiny Slovenska, resp. etnický princíp verzus teritoriálny. Tým prirodzene vzniká priestor pre „historiografické vákuum“, ktoré sa v úseku najnovších dejín dotýka predovšetkým komplexného spracovania dejín arbitrážneho územia, vrátane dejín Maďarov žijúcich na tomto území ako integrálnej zložky slovenskej spoločnosti. Obyvateľov identifikujúcich sa s maďarskou národnou ideou je podľa môjho názoru potrebné považovať za predmet slovenskej historiografie nielen z teritoriálneho hľadiska, ale aj spoločenského, pretože pred aj po období rokov 1938–1945 boli obyvateľmi národného teritória a tvorili súčasť slovenskej spoločnosti. Bolo by chybou, ak by slovenská historiografia považovala osudy týchto občanov za nezaujímavé len preto, že počas šiestich rokov patrili k inému štátnemu útvaru.

Iba prostredníctvom kritického spracovania dejín tejto rozhodujúcej národnej kolektivity južného Slovenska v tomto období bude možno pochopiť postavenie Maďarov





v pozícii menšiny za prvej ČSR, ich „túžbu“ po revízií, podiel na „rozbití republiky“ a znášanie bremena kolektívnej viny v rokoch 1945–1948. Nehovoriac o tom, že mnohí z tých Maďarov, ktoré slovenská historiografia, zdá sa, považuje za irelevantný predmet záujmu, sa pred rokom 1938 a po roku 1945 z najrozličnejších dôvodov hlásili k slovenskej národnosti. Ak teda bolo hlavným zámerom autorov recenzovanej publikácie poukázať na odvrátené stránky života Komárňanov v Maďarsku v rokoch 1938–1945, na porušovanie ľudských a občianskych práv, na negatívne vykreslenie horthyovského režimu a jeho zdiskreditovanie za spoluspáchaný holokaust, tak v tomto ohľade sa krivdy nepáchali iba na menšinovom obyvateľstve, ale aj na väčšinových Maďaroch. Práca však obsahuje ďalšie koncepčné, argumentačné i faktografické nedostatky, na ktoré upozorniť je cieľom tejto recenzie.

V prvej kapitole *Komárno a Viedenská arbitráž* sa autorom podarilo vykresliť pozíciu Komárna v kontexte maďarských revizionistických snáh a jeho miesto v maďarskej národnej pamäti. Na základe archívnych správ štátnych úradov a článkov miestnej tlače venujú pozornosť iredentistickým aktivitám maďarských obyvateľov pred arbitrážou a oslavám prinávratu mesta k Maďarsku. Zvolené historické pramene však zachytávajú iba aktivity davu ulice, nie mestských elít, čím sa stráca plastický obraz o dianí v Komárne v tomto diele.

Ťažiskom druhej kapitoly s názvom *Od revízie po nemeckú okupáciu* je vylúčenie postavenia Slovákov v znovuzjednotenom Komárne. Konštatovanie, že jedným z faktorov zvyšovania počtu Slovákov a Čechov v Komárne po roku 1918 bola „možnosť slobodného prihlásenia sa k inej než maďarskej národnosti“ (s. 19), je zavádzajúce. Ide totiž o reprodukovanie národno-obranárskeho stereotypu slovenskej historiografie o jednoznačne zmanipulovaných uhorských štatistikách. Ten bude potrebné prehodnotiť (v prospech pripustenia možnosti prirodzenej asimilácie a dvojitej situačnej identity). O miere „slobody“ pri prihlasovaní rodného jazyka, resp. národnosti pri sčítaniach obyvateľstva v 20. storočí, či už v Maďarsku alebo v Československu, je možno vedecky polemizovať, ak by však uhorské sčítania neboli v dobovom kontexte „slobodné“, ako to vykladajú autori, prečo by potom vykazovali nárast počtu komárňanských Slovákov medzi rokmi 1890 a 1910? Je záslužné, že autori pripustili „umelú slovakizáciu“ juhoslovenských urbánnych centier v medzivojnovom období, ale následná interpretácia tohto javu v zmysle „nedialo sa to však násilnou cestou nacionálnej asimilácie“ (s. 19), je *contradictio in adiecto*. Autori napriek tomu, že pracujú aj s prácami maďarskej historiografie, v tomto prípade ignorujú početnú literatúru maďarských historikov, ktorí poukazujú práve na tento spôsob eliminácie počtu príslušníkov maďarskej menšiny v medzivojnovom Československu (napr. obmedzený počet menšinových škôl, problém udeľovania občianstva atď.).

Za vedecky vágny treba považovať výrok „komárňanskí Maďari (aspoň ich väčšia časť) si postupne na nový štát zvykli“ (s. 19). Aj keď sa autori v tomto prípade odvolávajú na prípadové štúdie Eleny Mannovej, Józsefa Demmela a Miroslava Michela, je neadekvátne robiť paušálne generalizácie tohto typu s nejasným sémantickým obsahom (ako vedecky vysvetliť pojem „zvyknúť si na štát?“): alebo si pod týmto vyjadrením máme predstavovať volenie opozičných politických strán (v zásade revizionistických) a vypisovanie menšinových petícií Spoločnosti národov o neúnosnosti života v postavení menšiny v Československu?





Podobne by sme mohli posudzovať výrok: „Komárňania sa dlhé mesiace (...) odmietali stotožniť s Československou republikou, čo však bolo úplne logické...“ (s. 49). Použitie personifikačnej synekdochy „Komárňania“ by bolo ešte akceptovateľné, avšak časový horizont „dlhé mesiace“ je sporný, pričom historik by si mal položiť otázku, o čo autori opierajú svoje tvrdenie, pri ktorom sa neodvolávajú na nijaký zdroj alebo na vlastný výskum.

Za chybu treba považovať skutočnosť, že autori nepoznajú súvislosti odchodu väčšiny občanov československej národnosti z arbitrážneho územia. Na základe novín Komáromi Lapok z 4. februára 1939 tvrdia (s. 20), že slovenský Krajinský úrad po arbitráži odporúčal Čechom a Slovákom odsťahovanie sa na územie Československa, čo je v rozpore so zisteniami Ladislava Deáka o snahe československých úradov udržať v danej situácii čo najviac občanov československej národnosti na odstúpených územiach.¹ Autori sa vzdali cieľa presne vyčíslieť počet evakuovaných Slovákov a Čechov, hoci z výrazného poklesu ich podielu na celkovom počte komárňanského obyvateľstva vinia (okrem evakuácie) opäť zmanipulované sčítanie obyvateľstva z roku 1938 bez toho, aby odkázali na autorov, ktorí sa snažili zmanipulovanie vedecky dokázať (s. 20).

Nedostatočne je spracovaná časť venujúca sa slovenskému menšinovému školstvu a spolковой činnosti. Je na škodu celej práce, že autori v tomto prípade rezignovali na inak poctivý archívny výskum, ktorý predviedli pri práci s archívnymi prameňmi politickej správy. Preto sa nedozvedáme nič o okolnostiach fungovania a následného zrušenia slovenských či židovských škôl či o činnosti a členskom zložení dvoch fungujúcich slovenských spolkov – a to napriek tomu, že spoločenský vývoj Komárna s ohľadom na menšiny bol stanovený ako hlavný cieľ práce. Autori z hlavného textu vypustili zmienku o dvoch slovenských spolkoch v Komárne v tomto období a posunuli ju do poznámky (s. 28), aby zvýraznili absolútnu diskontinuitu fungovania (česko)slovenských spolkov v Komárne po pripojení mesta k Maďarsku. Pritom práve na príklade aktivít zmienených spolkov, ktoré autori považujú z „národného“ hľadiska za nespoľahlivé, mohli demonštrovať fungovanie mocenských mechanizmov horthyovského režimu, konkrétne jeho politiku identity a pamäti voči etnickým minoritám.

Za prínosnú časť kapitoly treba považovať stať o interakciách medzi komárňanskou maďarskou a slovenskou menšinovou tlačou, o vytváraní obrazu Slovákov a Slovenska v miestnej maďarskej tlači a o politike kontroly verejného diskurzu v médiách a pri organizovaní verejných manifestácií. Pri vykresľovaní politického života Komárna v období do nemeckej okupácie si autori cielene všimajú negatívne prejavy a dopady politickej správy mesta na život obyvateľstva. Napríklad z existencie množstva maďarských spolkov menujú iba vyslovene šovinistické. Pomerne podrobne poukazujú na ekonomické zaostávanie Maďarska v porovnaní so Slovenskom.

Aj keď je v dikcii diela badateľná snaha o objektivitu (napr. paralelné poukazovanie na zločinecký charakter prvej Slovenskej republiky v otázke holokaustu), recenzované dielo svojím tematickým vymedzením, pronárodným naratívom a autorskou intenciou zdiskvalifikovať horthyovský režim a spôsob jeho spravovania arbitrážneho územia

1 Ladislav DEÁK, *Viedenská arbitráž. Dokumenty II.*, Martin 2003, s. 11.





pripomína prednormalizačné diela slovenskej marxistickej historiografie, ktoré sa tejto problematike venovali (Martin Vietor, Ladislav Olexa, Vladimír Vipler). Výsledkom je síce štylisticky vydarený a pútavo čitateľný naratív, ktorý autori dosiahli kauzálnou výstavbou textu prostredníctvom vhodnej kontextualizácie a premysleného kombinovania empirických údajov, ale autorom sa nepodarilo prekročiť etnocentrický prístup k výskumu mesta, v ktorom sa ešte aj v roku 2011 hlási k inej než slovenskej národnosti 66,5 % obyvateľstva.

Pri používaní Kroniky mesta Komárno mohli autori byť opatrnejší, nakoľko bola napísaná až v roku 1965. Totiž na základe tejto kroniky v tretej kapitole s názvom *Od nemeckej okupácie po koniec vojny*, nekriticky tvrdia, že väčšina Komárňanov víťala v roku 1945 znovupričlenenie mesta k Československu, pretože si vraj táto väčšina obyvateľstva uvedomovala, že predchádzajúca šesťročná epizóda bola pre vývoj Komárna „jednoznačne krokom späť“ (s. 47). Tomuto výroku je však sotva možné prikladať akúkoľvek vedeckú relevantnosť. Možno ho považovať za instrumentalizovanie histórie v prospech slovenského národného diskurzu. Ťažko si totiž predstaviť, že by povojnoví väčšinoví komárňanskí Maďari dobrovoľne uprednostňovali život na Slovensku, resp. v Československu, ak k tomu navyše zohľadníme kolektívne protimaďarské opatrenia československých štátnych orgánov z rokov 1945–1948. Vlastnému výroku zrejme neveria ani sami autori, keďže už o dve strany ďalej (v kapitole, ktorú pravdepodobne písal už druhý z autorov) konštatujú, že „pre historika je mimoriadne ťažké vysloviť jednoznačný verdikt, ako toto mocenské rozhodnutie [návrat Komárna k Československu, pozn. aut.] prijali obyvatelia mesta“ (s. 49). Jednoznačnejšiu odpoveď na túto otázku mohol poskytnúť sociohistorický dotazníkový výskum, ku ktorému však autori nepristúpili.

Štvrtá kapitola s názvom *Spravodlivé hranice?* je pozoruhodnou reflexiou maďarsko-slovenských vzťahov a menšinového statusu slovenských Maďarov. Autori sa v nej pokúsili vysvetliť svoj postoj k problematike trianonskej hranici medzi Slovenskom a Maďarskom. Podľa nich neexistujú spravodlivé hranice a akékoľvek snahy o ich revíziu odcudzujú na neúspech. Treba súhlasiť s konštatovaním, že súčasné slovensko-maďarské vzťahy sú „na najlepšej úrovni za posledné storočie“ a že vzťahy medzi obyvateľstvom južného Slovenska „dostali novú kvalitu“ (s. 52), ale idealizovať si momentálnu spoločensko-politickú situáciu príslušníkov maďarskej menšiny na Slovensku ako bezkonfliktnú, je len pium desiderium autorov. Autori publikácie sa vôbec nezamysleli nad jedným z najpálčivejších politických problémov novodobého Slovenska, a teda že politickí predstavitelia maďarskej menšiny a ich voličstvo síce nepožadujú znovupripojenie k Maďarsku, ale dlhodobo bojujú o zvýšenie ich spoločensko-politického statusu v rámci Slovenskej republiky, a teda nepovažujú svoje momentálne postavenie za uspokojivé a konečné.

Pri celkovom hodnotení recenzovaného diela treba zodpovedať otázku, či autori dosiahli výskumné ciele, ktoré si stanovili. Podľa môjho názoru sa autorom podarilo poodhaliť podstatu fungovania mechanizmov mocensko-represívneho aparátu horthyovského režimu namierených voči menšinám, sprístupniť získané poznatky širokej slovenskej i maďarskej čitateľskej obci a oprávnené poukázať na neopodstatnenosť akéhokoľvek rehabilitovania Horthyho režimu v súčasnom maďarskom verejnom, ale i vedeckom diskurze. Autorom sa ale nepodarilo vykresliť viaceré aspekty spoločensko-politického vývoja komárňanských





menšín (napr. slovenské či židovské menšinové školstvo, slovenské spolky) v rozsahu, aký by si to tieto okruhy zaslúžili. Rozpornosť a neplatnosť viacerých výrokov a záverov spôsobuje skutočnosť, že sa autori vyjadrujú aj k okruhom, ktoré si nestanovili ako cieľ výskumu a neuskutočnili v tomto smere vlastné vedecké bádanie. Dotýka sa to predovšetkým generalizácií na adresu pocitov a prežívania tohto dramatického obdobia väčšiny maďarského obyvateľstva a s tým súvisiacej obhajoby trianonskej hranice. Tieto hypotetické tézy autori prezentujú ako pravdivé, čo z odborného hľadiska nemožno hodnotiť ináč ako inštrumentalizáciu dejín juhoslovenského Komárna v prospech slovenského národného diskurzu. V tomto smere práca inherentne nesie silný ideologický náboj, ktorý možno identifikovať ako moralistickú apológiu slovenskej držby prevažne maďarského (z etnického, resp. kultúrneho hľadiska) Komárna a opodstatnenosti trianonskej hranice. Je prirodzené, že predstavitelia národnej historiografie interpretujú historické udalosti v záujme národného spoločenstva, ale v tomto prípade autori nedodrжали kritérium overiteľnosti vlastných zásadných úsudkov. Ak bolo hlavným mienkotvorným poslaním tejto dvojjazyčnej publikácie zodpovedať na otázku, „čo toto obdobie Komárňanom dalo a čo vzalo“ (s. 7), tak sa autori namiesto neustáleho negatívneho vykresľovania maďarskej správy Komárna v rokoch 1938–1945 v diachrónej komparácii s podmienkami v medzivojnovom Československu skôr mali zamyslieť nad kontrafaktuálnou, ale zároveň jedinou pravdepodobnou alternatívnou možnosťou vývoja mesta v skúmanom období, a teda či by hypotetická príslušnosť Komárna k autonómnemu, resp. samostatnému Slovensku v rokoch 1938–1945 neznamenal pre mesto a jeho obyvateľstvo ďaleko väčšiu stratu, než by si to boli ochotní pripustiť.

Ondrej Ficeri

Philip MUEHLENBECK

Czechoslovakia in Africa, 1945–1968

New York – London, Palgrave Macmillan 2016, XII+271 s.,

ISBN 978-1-137-56144-2.

Recenzovaná kniha je druhou prací, kterou mladý historik působící na George Washington University ve Washingtonu věnoval vztahům s Afrikou v době tzv. studené války. První se zabývala snahou americké vlády pod vedením J. F. Kennedyho o navázání bližších vztahů s vedoucími představiteli nově vznikajících států na africkém kontinentě po rozpadu koloniálních říší Velké Británie a Francie.¹

Při studiu materiálů autor narazil i na zvláštní situaci ekonomických a politických vztahů jednoho malého střeoevropského státu s africkými zeměmi po skončení druhé světové války. Československo mělo už od předválečných dob vyvinutý zpracovatelský průmysl, vyrábělo mj. automobily a hlavně kvalitní letadla. Své výrobky, včetně know how, vyváželo

1 Philip E. MUEHLENBECK, *Betting on the Africans: John F. Kennedy's Courting of African Nationalist Leaders*, Oxford 2012.

